

MEDŽIDA SELMANOVIĆ
(Sarajevo)

MATRAKÇI NASUH U DOMENI OSMANSKE MINIJATURE

Među misliocima, naučnicima i umjetnicima koji su obilježili svoje doba u povijesti civilizacije tursko-osmanskog perioda svestranošću, širokim obrazovanjem i stvaralaštvom vrlo istaknuto mjesto zauzima Nasuh es-Silahi eš-šehir bi Matrakī. Njegova djela su u velikom broju sačuvana do naših dana. Ovom prilikom ćemo se upoznati sa Nasuhom u ulozi slikara tursko-osmanske minijature.

Prije nego se upoznamo sa Nasuhom - slikarom i njegovim slikarskim djelom, potrebno je da ukažemo ukratko na neke okolnosti koje su uticale na likovni izraz slikarstva tursko-osmanske minijature.

U osnovi svake duhovne djelatnosti, i duhovne nadgradnje ljudskog bića, jest težnja i potreba za materijalizacijom osjeta usmjerenog ka lijepom. Materijalizacija lijepog je potreba da se uspostavi duhovna komunikacija između materijalizovanog osjeta ljepote, umjetničkog djela, sa budućnosti kao svjedokom stepena i razvoja ljudskog uma u vremenu nastajanja.

O pojavi i razvoju tursko-osmanskog slikarstva u formi minijature ovdje možemo govoriti samo na najopćenitiji način i sasvim ukratko. Jer, spoznati semiotiku "istočnog slikarstva" u formi minijature u širem smislu ili osmanskog slikarstva minijature u užem smislu, je dosta složeno stoga što je ono nastalo u okolnostima u kojima se razvijala azijska kulturna tradicija.

Ako bismo tursko-osmansku likovnu umjetnost potražili u prošlosti, našli bi je u kulturnoj baštini legendarne zemlje Turana ili još dalje, našli bi je na grobnicama Gök Turaka i drugih, kao praoblike tursko-osmanskog slikarstva u centralnoj Aziji.

Na formiranje centralno-azijskog kulturnog i umjetničkog bića, imale su uticaja, u prvom redu, stare paganske religije Azije, zatim učenja Zaratuštrestre, indijskih, kineskih i drugih religija Dalekog Istoka, sve do pojave islama. Nomadski način življenja, prenošenje tradicija, svi sociološki, ekonomski i drugi odnosi, imali su itekako bitnog uticaja na ovo likovno izražavanje, što je posebno evidentno kod Ujgurskih Turaka i njihove duhovne tradicije.

U vrijeme "velike seobe naroda", ova centralno-azijska kulturna tradicija, zasnovana na osnovnom postulatu vječnog kretanja, dolazi u dodir sa novom civilizacijom, čije se duhovno kulturno biće formiralo na kulturnim tradicijama Antike i osnovnom postulatu mjere. Vječno kretanje, kao osnovni smisao azijskog filozofskog mišljenja, zastupljeno je u svim oblicima kul-

turne nadgradnje i u svim oblicima umjetničkog izražavanja. Ova kulturna tradicija duhovnog kulturnog i umjetničkog izražavanja, našla se u sukobu sa strogim pravilima islama, sa duhovnim stvaralaštvom muslimana koje se naslanja na nasljeđa Antike, judejstva i hrišćanstva, čiji je osnovni postulat filozofsko mišljenje u umjetnosti, odnosno postulat mjere. Azijsko iskonsko kulturno biće u tursko-osmanskom društvu, zaživilo je u novom mediju: u *tasawwufu* i spiritualnoj ezoteričnosti filozofskog mišljenja. Ilustracije radi, podsjetit ćemo se na jednostavnim primjerima sakralnog islamskog graditeljstva. Naime, minare stremlje u nebo poput strijele, oblik džamije je poput nomadskog otaga, spiralne minare su simbol beskonačnog kretanja ka Apsolutu.¹ Daleko bi nas dovelo iznalaženje uticaja *tasawwufa* i drugih spiritualnih gledanja i stavova u okvirima islama na duhovno izražavanje i umjetnost, pa i na slikarstvo u formi minijature. Ovom prilikom je dovoljno da ih samo uzmemo u obzir.

Oni koji su slikali osmanske minijature bili su emotivno vezani za islam kao religiju, pa su nastojali da uspostave kompromis sa strogim principima ove religije po elementima, načinu crtanja i bojenja, odnosno nastojali su da izbjegnju treću dimenziju kao privilegiju Stvoritelja. Figure su izvan logičkih odnosa mjere u veličini nacrtanog i bez sjene. Ovakav pristup likovnom izražavanju zahtijevao je potpunu kompozicionu osmišljenost, ravnotežu po intenzitetu upotrijebljene boje na obojenim površinama da bi se postigla harmonija i kompaktnost cjeline.

Dublja azijska misao izražavana je putem simboličkih značenja boje i putem upotrebe simbola, često prikriivenih dekorativnošću okoliša, pri čemu je slikar-minijaturist unosiio svoj sopstveni *zihni*.

Zna se da je prijestonica Osmanske turske države, Istanbul, bila centar, gdje su se okupljali i radili ljudi od nauke i umjetnosti pod mecenatom turskih sultana. Iako je tursko-osmansko slikarstvo minijature nastalo u istom vremenskom dobu i gotovo u istom društvenom mediju u kojem su nastajala djela u istoj formi izrađena od majstora Perzijanaca u perzijskom stilskom izrazu koji svoju osobenost nosi u floralnim motivima tehnički izvedenim do savršenstva ili minijaturama izrađenim u istom mediju i istom dobu, ali od majstora dolutalih iz srednje Azije koji svoju osobenost nose u pustinjanskim motivima šamanske mitologije u osobenosti izraženog naturalnog ili drastično naturalističkog, tursko-osmanska minijatura je prepoznatljiva svojom konkretnošću i jednostavnošću.

Pridržavanje stilskog izraza tursko-osmanskog slikarstva do ekstremnosti evidentno je na minijaturama koje je oslikao Nasuh.

Turski naučnik Husein Yurdaydin je posvetio dobar dio svojih istraživanja Nasuhovoj ličnosti i njegovim djelima. Husein Yurdaydin pretpostavlja na osnovu nekih potpisa da bi Nasuhovo porijeklo moglo biti iz Bosne, tačnije, iz Visokog kod Sarajeva. Naši orijentalisti su gotovo bez rezerve

1 U transcendentalnoj mistici islama, Bogu se ne daje nikakav lik niti oblik. On u ovoj mistici predstavlja apsolutnu realnost i apsolutno otkrovenje. Izraz se upotrebljava kao tumačenje sa arapskog.

ovog stvaraoca svrstali među Bošnjake. Utvrđeno je da je Nasuh bio učenik Ša'ija na elitnoj dvorskoj školi Enderunu, gdje je i sam kasnije bio profesor sve do smrti. Za njega je rečeno, da je "ma'na ve ma'rifet sahibi", što bi doslovno značilo "gospodar misli i umjetnosti". Za svoga života bio je hroničar, matematičar, kaligraf, slikar i vitez.² Ovaj put ćemo govoriti o Nasuhu kao slikaru minijatura i njegovom djelu na ovom području.

Vrijeme u kojem je radio i živio Nasuh je vrijeme moći tursko-osmanske države, vrijeme pohoda i osvajanja. Sultan Sulejman Zakonodavac poduzima ratne pohode u Aziji i Evropi. Na nekim od pohoda prati ga Nasuh koji je bio uvježban u ratnim vještinama i baratanju oružjem kao vitez i koji je bio šampion i učitelj tada veoma popularne viteške igre koja se zvala *matrak*. U pratnji sultana Sulejmana na ratnim pohodima nastala su Nasuhova pisana i oslikana djela od kojih je za našu historiju najinteresantnija "Suleymannama" koja se odnosi na događaje iz 1542-1543. godine, kada sultan Sulejman poduzima pohod na Mađarsku, a koja predstavlja ilustrirani itinerar kretanja osmanske vojske. Ovom prilikom ćemo pratiti Sulejmanovu vojsku u pohodu na Mađarsku u dijelu puta kroz našu zemlju, a kroz minijature koje je iscrtao Nasuh tokom tog pohoda.

Prošavši kroz Bugarsku, vojska ulazi na teritorij naše zemlje i konači u blizini Niša, iznad Čaira.³ Nasuh je ovu minijaturu slikao sa istančanim pažanjem okoliša onoliko koliko je imao vremena za to, uočavajući pri tom bitne objekte: tri džamije, zatim bunar, crkvu, naselje i most preko Nišave. Dio natpisa na minijaturi je oštećen i stoga teško čitljiv. Inače minijatura prikazuje u suštini tabor osmanske vojske što je karakteristika i svih ostalih posmatranih minijatura. Preovladava žuti valer srednjednevne svjetlosti okoliša.

Vojska se dalje kreće u pravcu Kruševca (Alaca Hisar),⁴ a u njegovoj blizini i konači. Za razliku od prethodne minijature, na kojoj je okoliš obojen intenzivnom žutom, na ovoj minijaturi okoliš je obojen zgusnutom plavom bojom, čime je umjetnik htio dati osnovnu karakteristiku terena, vlažnog i teško zelenog. Pored uvijek prisutnih čadora koji predstavljaju vojni tabor, u donjem desnom uglu je naslikana tvrđava u bokocrtu, najvjerovatnije stoga da bi se na taj način označila orijentacija, jer su čadori nacrtani ortogonalno.

2 Nasuh je napisao i oslikao slijedeća djela:

- *Süleymannâme* (1520-1538) TSMK, Revan 1286.
- *Beyân-i Menâzil-i Sefer-i İrâkayn Sultan Süleyman Han* (Mecmu'î Menazil), Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T 5964 (1533-1536).
- *Süleymannâme* (drugi Kanunijev pohod na Irak 1548-1549) Merburg, Staatsbibliothek Hs. Act. 955.
- *Süleymannâme* (tarih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve Istul-i Belgrad 1542-1543) TSMK, Hazine 1608.
- *Tarih-i Sultan Sultan Bayezid ve Sultan Selim*, TSMK Revan 1272.

3 *Süleymannâme*, TSMK, Hazine 1608.

4 Isto kao bilješka 3.

Na svom pohodu vojska kreće u pravcu Šapca (Böğürdelen),⁵ pa minijatura prikazuje tvrđave i naselja na obali Save. Na tri natpisa na samoj minijaturi ispisana su imena Moravica, Grabovica i selo Gradina. Interesantno je da je slikar rijeku Savu smjestio duž čitave desne strane formata i za nju upotrijebio zgusnutu akvamarin boju u kontrastu sa žutom bojom okoliša, na kome su iscrtani stilizovani oblici trave, drveća i kupine. Na ovoj minijaturi ponovo se javlja žuti valer srednjednevnog svjetla.

Vojska se duže vrijeme zadržava u blizini Šapca, gdje se postepeno prebacivala preko podignutog pontonskog mosta na Savi.

Slikar je kao i na prethodnoj minijaturi, okoliš dao u žutoj boji. Znatno blaži tonovi čadora ne narušavaju vrijeme srednjednevne svjetlosti. U kontrastu je rijeka obojena modro-plavo, čiji tok se kreće od vrha formata i pravi nagli zaokret u desno, da bi potpuno izašla iz okvira i "otekla" preko margine. Ovo daje poseban utisak na posmatrača. Konstrukcija ove minijature je veoma interesantna, ali nije i jedina u Nasuhovim slikarskim djelima.

Pravac kretanja vojske bio je prema Vinkovcima i Vukovaru.⁶ Na minijaturi su prikazana naselja na tom pravcu sa imenima: Jarka, Stari Budž, Dimitrovice istočno od Grabovice i selo Trnava pored jezera na Bosutu(?)

Na slijedećoj minijaturi je prikazana, najvjerovatnije, rijeka Drava, koja se ulijeva u Dunav, koji "teče" od vrha desnom stranom formata, da bi na donjoj trećini "izašao" preko margine. Na Dravi je iscrtan pontonski most. Na natpisima je naznačena tvrđava Vukovar do koje se dođe kada se pređe pontonski most od tvrđave Buhvar(?)⁷

Sultanovu vojsku ćemo "ispratiti" minijaturom koja predstavlja tvrđavu Osijek, most na rijeci Karašici i polje do tvrđave Valpovo.

Minijature, čiji je autor Nasuh i koje smo vidjeli, jednostavne su i čvrsto konstruisane. Oblik predmeta je izdiferenciran sa podvučenim identitetom svakog elementa i oblika, što svakoj Nasuhovoj minijaturi daje karakteristiku ozbiljne doradenosti.

On se je na ovim minijaturama zaustavio na slučajnom, ali i osmišljenom i doradenom.

Drugo pisano i oslikano djelo je "Beyân-i Menâzil-i Sefer-i 'Irâķeyn" nastalo u pohodu sultan Sulejmana na Irake 1533-1536. godine. Minijature u ovom djelu su kompoziciono složenije, tehnički doradenije. Interval valera srednjednevnog i popodnevnog svjetla su dati od blijede oker boje pustinskog pijeska do blijede ciglerod boje, zavisno od doživljenog ambijenta. Objekti su iscrtani većinom ortogonalno, ponekad u kosoj projekciji. Plohe okoliša su popunjene oblikovanim i simboličnim rastinjem, zavisno od prirode podneblja na kome je nastala pojedina minijatura. Iznenaduje da se na minijaturama u ovom djelu pojavljuju veoma diskretno, ali u pokretu i veoma iskustveno iscrtane divlje životinje: veprovi, lavovi, antilope...

5 Isto kao bilješka 3.

6 Isto kao bilješka 3.

7 Isto kao bilješka 3 (tvrđava Buhvar nije ubicirana).

I na ovim minijaturama prepoznatljiv je Nasuh sa svojom kompozicijom, jednostavnošću oblika u jednoličnom ritmu, što se stapaju u koherentnost cjeline.

Umjetnički osmišljenija i potpunija djela su minijature na kojima su naslikane mediteranske luke i gradovi u stilu portulano ali je Nasuhov umjetnički jezik boje, načina crtanja i upotrebe simbola ostao u konstanti sopstvene imaginacije. Stiče se dojam da je Nasuh u sopstvenoj imaginaciji izgrađivao svoj svijet jednoličnog ritma uz odsutnost ljudskih figura, svijet minijatura na kojima dominira mir doživljenog trenutka.

MATRAKÇI NASUH U DOMENI OSMANSKE MINIATURE

R e z i m e

"Matrakçi Nasuh u domeni osmanske minijature" je kraća studija o ostvarenjima na području tursko-osmanskog slikarstva, i to na polju minijature. Studija započinje kraćim osvrtom o nastanku minijature i elementarnim uticajima na razvoj ovog načina slikanja. U analitičkom pristupu Nasuhovih ostvarenja na području minijature poenta je stavljena na one na kojima su prikazani jugoslovenski gradovi i područja sredinom XVI vijeka. Radi zaokruženja cjeline date su osobenosti minijatura koje se odnose na gradove i mjesta na Bliskom istoku i gradove i luke Mediterana bez iscrpnijih analiza.

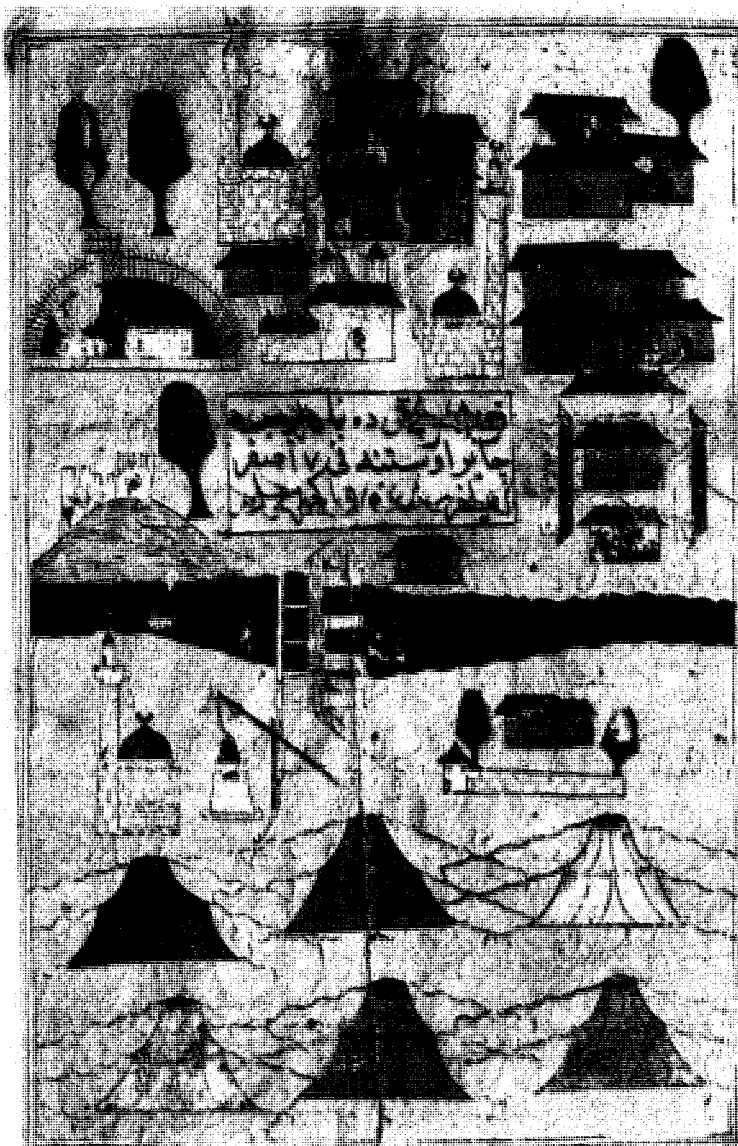
Studija je ilustrovana sa četiri snimka minijatura koje su iscrpnije obradene u samom tekstu, a nalaze se kao ilustracije Suleymanname (1542-1543), TSMK, Hazine 1608.

MATRAKÇI NASUH IN THE FIELD OF OTTOMAN MINIATURE PAINTING

S u m m a r y

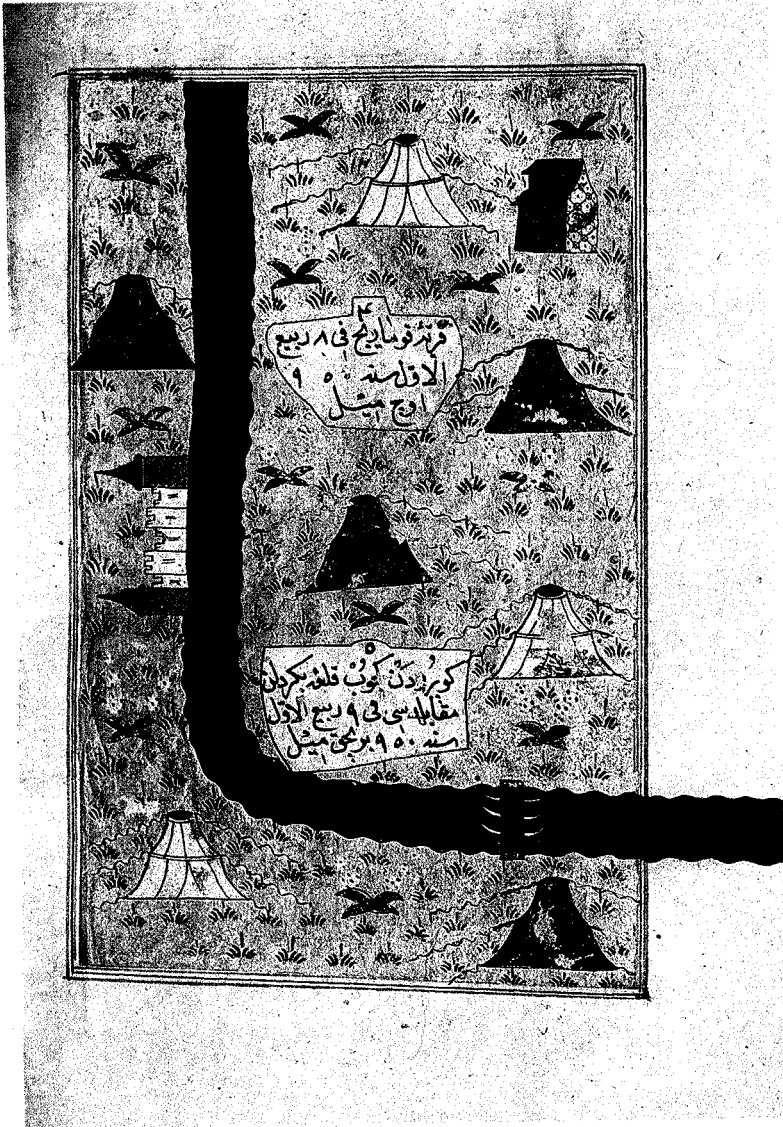
"Matrakçi Nasuh in the Field of Ottoman Miniature Painting" is a shorter study about the achievements of Turkish-Ottoman painting in the field of miniature. The study begins with a short review considering the origin of miniature painting and the basic influences on the development of this kind of the painting. The analysis of Nasuh's miniature works points out the miniatures which represent Yugoslav cities and regions in the middle of the 16th century. In order to complete the study we gave the characteristics of the miniatures representing cities and places in the Near East, and also cities and ports in the Mediterranean, without detailed analysis.

The study is illustrated with four photos of the miniatures which are accurately described in the text itself, and originally are the illustrations of Suleyman-nama (1542-1543), TSMK, Hazine 1608.

Legenda za sl. 1

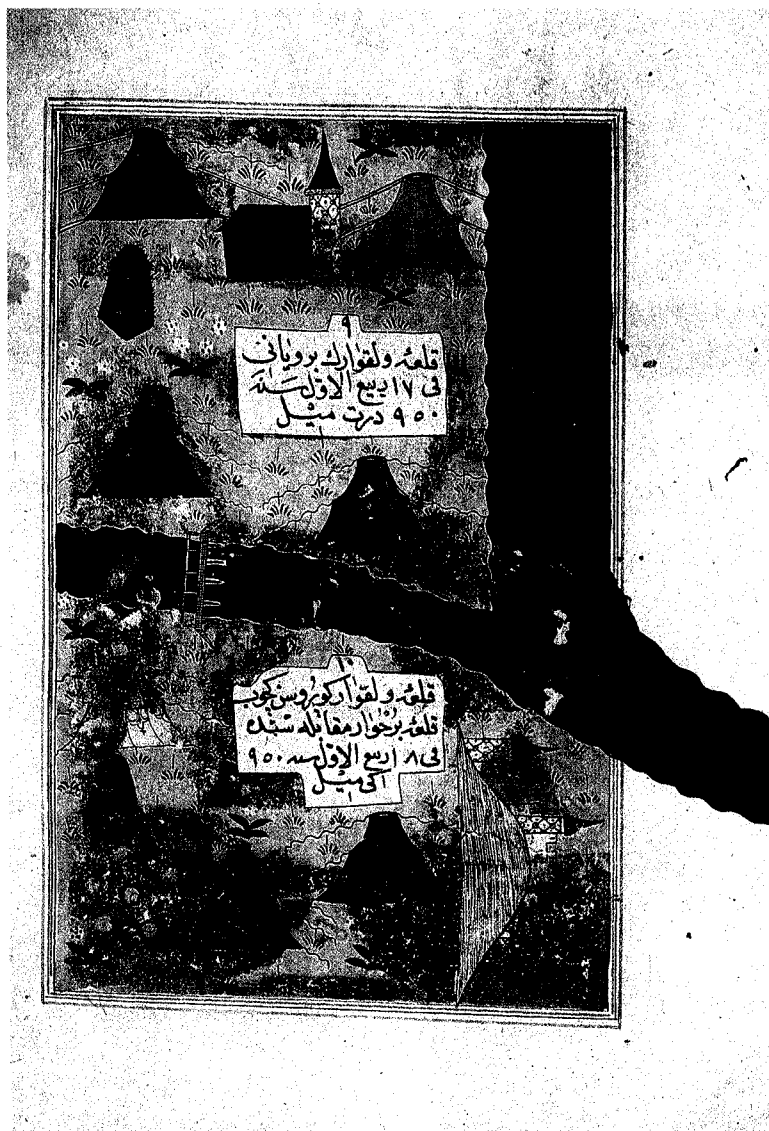
Konaci kod Niša na Čairu
Matrakçi Nasuh: Süleyman-name 949/1542-
950/1543, T.S.M.K. Hazine Yazması, N° 1608

Legenda za sl. 2

Šabac (Bögürdelen)

Matrakçı Nasîh: *Süleyman-name* 949/1542-
950/1543, T.S.M.K. Hazine Yazması, N° 1608

Legenda za sl. 3

Yukovar

Matrakçı Nasuh: Süleyman-name 949/1542-950/1543, T.S.M.K. Hazine Yazması, № 1608

Legenda za sl. 4

Osijek - Valpovo

Matrakçi Nasûh: Süleyman-name 949/1542-
950/1543, T.S.M.K. Hazine Yazması, N° 1608